

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасна система дошкільної освіти потребує оновлення змісту і створення нових освітніх технологій, орієнтованих на соціалізацію дитини та становлення її особистості. Зважаючи на роль родини у цьому процесі в Концепції Державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року виокремлюється завдання виховання в дітей шанобливого ставлення до родини як складник їхнього морального розвитку.

Різноманітні аспекти проблеми виховання дитини в родині висвітлено в дослідженнях сучасних учених (Л. Верб, А. Гончаренко, Т. Гурко, О. Докукіна, К. Журба, З. Зайцева, О. Киричук, О. Кисельова, О. Косарева, Т. Кочубей, Т. Кравченко, Р. Лемехова, Д. Луцик, М. Машовець, Т. Поніманська, О. Проскура, І. Рогальська, О. Хромова та ін.). Визначено науково-теоретичне підґрунтя взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї у вихованні дитини (Т. Алексєєнко, Т. Жаровцева, В. Іова, А. Марушкевич, В. Постовий та ін.), методику взаємодії суспільного і родинного виховання (Л. Врочинська, А. Залізник, А. Капська, О. Сердюк та ін.), формування сімейних взаємин і педагогічної культури батьків (І. Деснова, О. Зверева, О. Калюжна, Л. Києнко-Романюк, І. Савченко, І. Сіданіч, І. Трубавіна, Т. Ушеніна та ін.). Доведено, що на ефективність виховання дитини в родині суттєво впливають її взаємини з матір'ю (О. Петренко, Л. Повалій, О. Тимофєєва та ін.).

Натомість в епоху глобальних економічних і суспільних змін сім'я зазнає глибокої кризи, піддається процесам соціальної та духовної деформації. Відбувається руйнація усталених морально-етичних норм життєдіяльності родини через зростання нестабільності шлюбу, конфліктність у взаєминах між подружжям, батьками і дітьми, ігнорування батьківських обов'язків, зміну соціального та психологічного статусу батьків, що негативно позначається на ставленні дитини до родини та її виховних функцій.

Незважаючи на численність наукових напрацювань із проблеми морального виховання дитини, залишаються недостатньо вивченими особливості й основні напрями діяльності дошкільних навчальних закладів щодо виховання в дітей старшого дошкільного віку шанобливого ставлення до матері як важливого складника морального виховання; не розроблено методики, спрямованої на педагогічну підтримку батьків у вихованні в дітей означеної моральної якості. Таким чином, сучасні умови породжують низку суперечностей між: суспільною потребою покращення морального виховання дітей дошкільного віку і недостатньою ефективністю взаємодії суспільного і сімейного виховання в цьому

процесі; між необхідністю виховання в дошкільників шанобливого ставлення до матері і відсутністю методики його забезпечення.

Соціально-педагогічна значущість проблеми, її недостатня теоретична та методична розробленість зумовили вибір теми дисертаційного дослідження «Виховання шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану наукових робіт лабораторії «Дошкільна освіта: сутність, перспективи розвитку у XXI столітті» кафедри теорії та методик дошкільної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Тема дисертації затверджена вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 6 від 29.01.2007 р.) й узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 3 від 20.03.2007 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність педагогічних умов виховання шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників.

Завдання дослідження:

1. Визначити зміст і структуру понять «шанобливе ставлення дитини до матері» і «вихованість в дитини шанобливого ставлення до матері»; уточнити співвідношення понять «відносини», «взаємовідносини», «ставлення».

2. Визначити компоненти, критерії, показники і схарактеризувати рівні вихованості у старших дошкільників шанобливого ставлення до матері.

3. Виявити й обґрунтувати педагогічні умови виховання у старших дошкільників шанобливого ставлення до матері.

4. Розробити й апробувати експериментальну модель і методику реалізації педагогічних умов виховання у старших дошкільників шанобливого ставлення до матері.

Об'єкт дослідження – моральне виховання дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – методика виховання шанобливого ставлення до матері в дітей старшого дошкільного віку.

Гіпотеза дослідження: виховання шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників буде ефективним через реалізацію в роботі дошкільного навчального закладу таких педагогічних умов: інтеграції сімейного та суспільного виховання у процесі виховання шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників; створення сприятливого психологічного клімату в дошкільному навчальному закладі та родині; суб'єкт-суб'єктної зорієнтованості відносин у системі «дорослий-

дитина».

Для вирішення поставлених завдань використано такі **методи дослідження**: з метою обґрунтування змісту понять «шанобливе ставлення дитини до матері» і «вихованість в дитини шанобливого ставлення до матері», визначення його структури, критеріїв, показників, педагогічних умов виховання у старших дошкільників шанобливого ставлення до матері, уточнення понятійного апарату дослідження використано метод аналізу й узагальнення наукових даних філософської, психолого-педагогічної і методичної літератури; для визначення рівнів вихованості досліджуваного явища у старших дошкільників, особливостей впливу педагогів і батьків на процес виховання в дітей шанобливого ставлення до матері використано спостереження, бесіди, анкетування, вивчення продуктів діяльності дітей і планів навчально-виховної роботи вихователів дошкільних навчальних закладів; з метою визначення ефективності педагогічних умов виховання в дітей старшого дошкільного віку шанобливого ставлення до матері використано метод педагогічного експерименту; для виявлення достовірності експериментальної методики, кількісного та якісного аналізу отриманих даних використано методи математичної статистики.

Експериментальною базою дослідження виступили: навчально-виховний комплекс № 1 і дошкільні навчальні заклади №№ 3, 12, 14, 18, 30 (м. Умань Черкаської обл.), № 1 (сmt Маньківка Черкаської обл.), № 7 (м. Гайсин Вінницької обл.), № 1 (сmt Новоархангельськ Кіровоградської обл.) та Покотилівський дошкільний навчальний заклад Новоархангельського р-ну Кіровоградської обл. В основному експерименті взяли участь: 201 дитина старшого дошкільного віку, 86 батьків і 68 педагогів.

Наукова новизна дослідження: *уперше* науково обґрунтовано педагогічні умови виховання шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників (інтеграція сімейного та суспільного виховання у процесі виховання шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників; створення сприятливого психологічного клімату в дошкільному навчальному закладі та родині; суб'єкт-суб'єктна зорієнтованість відносин у системі «дорослий-дитина»); визначено зміст понять «шанобливе ставлення дитини до матері» (позитивне сприйняття дитиною емоційного, фізичного, психологічного образу матері, її статусу в родині і родинних відносинах, що засноване на моральних знаннях і досвіді дитини та відображається в моральних учинках стосовно матері, безумовній повазі, турботі, гуманності, доброзичливості, довірі і допомозі) та його структуру (світоглядно-пізнавальний, емоційно-вольовий і дієвий складники), «вихованість в дитини шанобливого

ставлення до матері» (відчуття і прояв дитиною поваги, пошани до матері, піклування, ніжності та турботи про неї) та його компоненти (інформаційно-змістовий, емоційно-ціннісний, поведінковий), критерії (когнітивний, емоційно-почуттєвий, діяльнісний), показники і схарактеризовано рівні (достатній, задовільний, низький) вихованості шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників; розроблено експериментальну модель, що містить етапи (інформаційно-збагачувальний, рефлексивно-діяльнісний, інтегративно-творчий), форми та методи роботи з реалізації педагогічних умов виховання шанобливого ставлення до матері в дітей старшого дошкільного віку (інтегровані заняття, дидактичні ігри та вправи, ситуації морального вибору, повчальні історії, бесіди, читання й обговорення літературних творів тощо); *уточнено* співвідношення понять «відносини», «взаємовідносини», «ставлення»; набула подальшого розвитку теорія і методика морального виховання дітей у дошкільному навчальному закладі.

Практичне значення дослідження полягає в розробці методики виховання шанобливого ставлення до матері в дітей старшого дошкільного віку; методики діагностики рівнів вихованості шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників; системи інтегрованих занять, дидактичних ігор і вправ, ситуацій морального вибору, повчальних історій, казкових подорожей, ігрових завдань, логічних ігор, дослідів, вправ-драматизацій, кросвордів, свят і розваг для дітей старшого дошкільного віку та циклу лекцій, семінарів-практикумів, бесід, психолого-педагогічних консультацій, тренінгів, дискусій, конференцій для вихователів дошкільних навчальних закладів і батьків, спрямованих на виховання у старших дошкільників шанобливого ставлення до матері.

Результати дослідження можуть бути використані в навчально-виховному процесі дошкільних навчальних закладів; у підготовці майбутніх педагогічних кадрів для системи дошкільної освіти у змісті курсів «Дошкільна педагогіка», «Теорія та методика співпраці з батьками», «Сімейна педагогіка» тощо; у системі підвищення кваліфікації та перепідготовки вихователів дошкільних навчальних закладів; у розробці програм виховання дітей дошкільного віку і підготовці методичних посібників.

Науково-методичні матеріали і рекомендації щодо виховання шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників впроваджено в навчально-виховний процес дошкільних навчальних закладів: № 12 (акт про впровадження № 77а від 16.09.2010 р.), № 14 (акт про впровадження № 12 від 7.10.2010 р.) (м. Умань Черкаської обл.), № 7 (акт про впровадження № 22 від 2.09.2010 р.) (м. Гайсин Вінницької обл.), № 1 (акт про впровадження № 7 від 15.09.2010 р.) (смт Новоархангельськ

Кіровоградської обл.); факультету дошкільної освіти Інституту розвитку дитини Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (акт про впровадження № 51 від 5.10.2010 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження обговорено на *міжнародних*: «Інновації у вищій освіті: проблеми та перспективи» (Кременець, 2007), «Роль едукативного середовища у підготовці вчителя сільської школи» (Умань, 2007), «Наука і вища освіта» (Запоріжжя, 2008), «Проблеми дошкільної та початкової освіти у контексті сучасного виміру» (Умань, 2008), «Спільна робота школи, сім'ї, громадськості з формування особистості, громадянина України» (Черкаси, 2010); *всеукраїнських*: «Проблеми дошкільної освіти в контексті гуманізації освіти» (Умань, 2007), «Дошкільне дитинство: інноваційний досвід освіти, проблеми, традиції та перспективи» (Переяслав-Хмельницький, 2008), «Дошкільна освіта у контексті розвитку суспільства: тенденції та перспективи» (Умань, 2009), «Особливості життєдіяльності дитини у сучасному дошкільному закладі» (Умань, 2010), «Сучасні тенденції розвитку теорії і практики дошкільної освіти» (Полтава, 2010), XVII Всеукраїнських педагогічних читаннях «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю» та VIII Всеукраїнських Захаренківських педагогічних читаннях «В. Сухомлинський і О. Захаренко: вивчати минуле, творити сьогодні, передбачати майбутнє» (Черкаси, 2010), «Теорія та практика оновлення сучасної дошкільної освіти» (Бердянськ, 2010), «Дошкільна освіта в умовах інтеграції: історія, проблеми, перспективи» (Ніжин, 2010), «Пріоритети нової особистісно-орієнтованої парадигми дошкільної освіти в Україні» (Умань, 2010); *міжвузівській*: «Проблеми гуманізації та демократизації дошкільної освіти» (Умань, 2009) науково-практичних конференціях; *педагогічній майстерні* «Педагогічне просвітництво в епоху українського бароко» (Умань, 2007); *звітних конференціях* Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, 2007-2011).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 19 одноосібних публікацій, з них: 10 – у фахових наукових виданнях України, 1 навчально-методичному посібнику та 8 тезах доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, двох розділів і висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел та 21 додатка. Основний зміст дисертації викладено на 190 сторінках. Робота містить 3 рисунки, 30 таблиць, що обіймають 1 сторінку основного тексту. Список використаних джерел містить 210 найменувань, що займають 20 сторінок. Додатки викладено на 97 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його мету, завдання, об'єкт, предмет, гіпотезу, методи, розкрито наукову новизну і практичне значення, подано дані щодо апробації основних положень та впровадження результатів дисертаційного дослідження, загальну кількість публікацій і структуру роботи.

У **першому розділі** «Теоретичні засади виховання шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників» розкрито сутність поняття «ставлення» в парадигмі морального виховання, розглянуто виховання шанобливого ставлення старших дошкільників до матері як педагогічну проблему, обґрунтовано педагогічні умови її вирішення.

Виховання дитини відбувається через сукупність формуючих і цілеспрямованих впливів усіх суспільних інститутів, що оточують її та забезпечують відтворення накопиченого соціально-культурного досвіду в її свідомості, способах поведінки та діяльності. У системі освіти воно здійснюється під певним соціальним і педагогічним контролем та реалізується через навчання й організацію життєдіяльності вихованців (Є. Бондаревська, Н. Голованова, О. Мудрик, О. Сухомлинська, Є. Шиянов та ін.). Результати виховання особистості виявляються в її вихованості, що характеризує ставлення людини до самої себе та довколишніх. Зважаючи на суспільну природу виховання, в основі такого ставлення – цінності, прийняті в суспільстві. У контексті загальної вихованості моральна вихованість – це здатність особистості свідомо відтворювати власну поведінку на засадах загальноприйнятих моральних якостей, норм і правил, адекватно оцінювати власну поведінку та поведінку довколишніх (Л. Артемова, О. Кисельова, В. Котирло та ін.).

У науковій літературі поняття «ставлення» використовують як видове щодо категорії «відносини» (І. Бех, О. Бодальов, Л. Божович, Н. Коломінський, Г. Люблінська, В. Семиченко, С. Рубінштейн та ін.) та, аналізуючи взаємодію людей, оперують її змістовими відтінками: «стосунки батьків і дітей» (Б. Ананьєв, О. Докукіна, В. Заслуженюк, М. Каган, Т. Кравченко, М. Обозов, В. Постовий, О. Хромова та ін.), «взаємини батьків і дітей» (Т. Алексеєнко, М. Боришевський, В. Кравець, О. Кононко, О. Насонова, І. Сіданіч та ін.), «сімейні стосунки» (В. Оржеховська, Л. Пovalій та ін.).

При визначенні змісту категорії «ставлення» було враховано, що це психологічне, внутрішнє переживання людиною зовнішньої дії, вибіркового характеру якої виявляє своєрідність кожної конкретної особистості (О. Лазурський). Ставлення як психологічний феномен уявляє собою цілісну систему індивідуальних вибіркового свідомих зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності. Воно спрямовує

поведінку і діяльність особистості, залучаючи до цього процесу її потреби, почуття, інтереси, мотиви та знання, а його усталеність є важливою характеристикою особистості як суб'єкта діяльності. Доведено, що ставлення особистості виступають системним утворенням, основи якого закладаються на ранніх етапах онтогенезу (О. Кононко, В. Маршицька, Ю. Приходько та ін.).

За своєю структурою будь-яке ставлення складається з трьох складників: світоглядно-пізнавального, емоційно-вольового та дієвого (Г. Люблінська). При цьому світоглядно-пізнавальний складник представлений такими якостями особистості, як пізнавальна активність, різноманітні пізнавальні інтереси, широта світогляду. Емоційно-вольовий – проявом моральних відчуттів людини, що простежуються в органічному злитті з вольовим зусиллям особистості, її свідомій дисципліні. У дієвому складнику ставлення виокремлено такі якості особистості, як самостійність і творча активність.

Отже, категорія ставлення є ключовою в формуванні і розвитку особистості, оскільки розкриває становлення смислового зв'язку, єдності людини і світу, самого змісту цієї єдності. Вона визначає: буде цей зв'язок морально-конструктивним чи деструктивним щодо індивіда (І. Бех). У цьому розумінні ставлення є вибірковою позицією однієї особистості щодо іншої в міжособистісних взаєминах.

Доведено, що розвиток у людини ставлень до інших людей випереджає формування інших ставлень (Б. Ананьєв, Л. Божович, В. М'ясищев та ін.). Наслідком цих ставлень є розвиток в особистості відчуття захищеності, створення сприятливої психологічної атмосфери для виявлення власного «Я». Подібний соціально-психологічний вплив на особистість можуть чинити люди, якщо вони стають авторитетними, шанованими й емоційно привабливими для неї.

Шанобливе ставлення входить до структури моральних якостей особистості. Повага, пошана до людини розглядається як один із найважливіших показників моральності, що передбачає такі відносини між людьми, за яких у відповідних діях, мотивах, а також в соціальних умовах життя суспільства визначається гідність і самоцінність будь-якої особистості.

Для дошкільників найближчі дорослі – батьки, члени родини, педагоги – відіграють вирішальну роль в усвідомленні і переживанні таких моральних почуттів як доброта, любов, щастя, гідність людини, честь роду, відданість батькам, вірність тощо (Т. Поніманська). Основу шанобливого ставлення до матері становить позитивне сприйняття дитиною емоційного, фізичного, психологічного образу матері, її статусу в родині і родинних відносинах. Це ставлення засноване на моральних

знаннях і досвіді дитини та відображається в моральних учинках стосовно матері, безумовній повазі, турботі, гуманності, доброзичливості, довірі і допомозі. Результатом такого виховання є вихованість шанобливого ставлення до матері, що виявляється у відчутті і прояві дитиною поваги, пошани до матері, піклуванні, ніжності та турботі про неї.

Виховання у старших дошкільників шанобливого ставлення до матері потребує врахування вікових (підвищена рухова активність, довірливість, безпосередність, емоційність) та індивідуальних особливостей розвитку. Успішна реалізація процесу виховання у старших дошкільників шанобливого ставлення до матері потребує реалізації у виховному процесі таких педагогічних умов: інтеграція сімейного та суспільного виховання у процесі виховання шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників; створення сприятливого психологічного клімату в дошкільному навчальному закладі та родині; суб'єкт-суб'єктна зорієнтованість відносин у системі «дорослий-дитина».

У **другому розділі** «Експериментально-дослідницька робота з виховання шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників» описано організацію експериментального дослідження, вихідні рівні вихованості шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників, експериментальну модель і методику реалізації педагогічних умов виховання шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників, подано порівняльні результати рівнів вихованості шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників до і після формувального експерименту.

Для дослідження рівнів вихованості шанобливого ставлення до матері в дітей старшого дошкільного віку було розроблено методику діагностування, що складалася з комплексу взаємодоповнюючих методів (бліц-питальник, спостереження за дітьми, створення уявних і реальних проблемних ситуацій, аналіз та розв'язання ігрових завдань, аналіз результатів продуктивної діяльності дітей, бесіди з дітьми і батьками).

Структура вихованості у старших дошкільників шанобливого ставлення до матері розглянута за інформаційно-змістовим, емоційно-ціннісним і поведінковим компонентами. Показниками вихованості шанобливого ставлення до матері за *когнітивним критерієм* виступили: наявність у дітей уявлень про шанобливе ставлення до матері; спроможність розуміти правильність учинків однолітків і власних стосовно матері; відповідність уявлень дітей про шанобливе ставлення до матері типовим проявами їхньої поведінки в реальних умовах життєдіяльності. За *емоційно-почуттєвим критерієм*: орієнтування в основних емоціях і почуттях матері, уміння їх визначати та адекватно

реагувати на них; здатність відчувати і розуміти емоційний стан матері та причини, що його викликали; відчуття дитиною емоційно-почуттєвої єдності з матір'ю; ставлення до себе та матері як найвищої цінності; здатність до емоційного співпереживання матері; уміння усвідомлювати свої переживання і здатність керувати власними емоціями. За *діяльним критерієм*: уміння дитини надати безкорисливу допомогу матері в повсякденних ситуаціях; співвіднесення мотивів «хочу» і «потрібно»; уміння самостійно знаходити правильний вихід із ситуації, що передбачає моральний учинок стосовно матері; здатність давати мотивовану оцінку вчинкам стосовно матері.

На основі вищезазначених критеріїв і показників було схарактеризовано рівні вихованості шанобливого ставлення до матері в дітей старшого дошкільного віку (достатній, задовільний, низький).

До *достатнього рівня* вихованості шанобливого ставлення до матері віднесено дітей, що мають уявлення про шанобливе ставлення до матері; спроможні розуміти правильність учинків власних та однолітків стосовно матері; уявлення дітей про шанобливе ставлення до матері відповідає типовим проявам їхньої поведінки в реальних умовах життєдіяльності; орієнтуються в основних емоціях і почуттях матері, уміють визначати їх та адекватно на них реагують; відчують і розуміють емоційний стан матері та причини, що можуть його викликати; відчують емоційно-почуттєву єдність з матір'ю; ставляться до матері та до себе як найвищої цінності; здатні до емоційного співпереживання матері; усвідомлюють свої переживання, уміють керувати власними емоціями; готові надати безкорисливу допомогу матері у повсякденних ситуаціях, співвідносити мотиви «хочу» і «потрібно» та самостійно знаходити правильний вихід із ситуації, що передбачає моральний учинок стосовно матері; здатність давати мотивовану оцінку вчинкам стосовно матері.

Задовільний рівень вихованості шанобливого ставлення до матері притаманний дітям, які мають недостатні знання про шанобливе ставлення до матері, не завжди розуміють власні вчинки і вчинки своїх однолітків стосовно матері; уявлення дітей про шанобливе ставлення до матері не завжди відповідає типовим проявам їхньої поведінки в реальних умовах життєдіяльності; не достатньо орієнтуються в основних емоціях і почуттях матері, не завжди можуть їх визначати та адекватно на них відреагувати; недостатньо відчують і розуміють емоційний стан матері та причини, що можуть його викликати; не в достатній мірі відчують емоційно-почуттєву єдність з матір'ю; не завжди здатні до емоційного співпереживання матері; частково усвідомлюють свої переживання і не завжди уміють керувати власними емоціями; не завжди готові надати безкорисливу допомогу матері в повсякденних ситуаціях; часто керуються

у своїй поведінці егоїстичними мотивами і не завжди вміють співвідносити мотиви «хочу» і «потрібно» та самостійно знаходити правильний вихід із ситуації, що передбачає моральний учинок стосовно матері; не завжди можуть давати мотивовану оцінку вчинкам стосовно матері.

Низький рівень вихованості шанобливого ставлення до матері мають старші дошкільники з обмеженим обсягом знань про шанобливе ставлення до матері; не спроможні оцінити вчинки однолітків та власні стосовно матері і дати їм правильну моральну оцінку; емоційна чутливість таких дітей зорієнтована на власні переживання; їм притаманні короточасні емоційні відгуки на біль та горе матері або взагалі їх відсутність; не вміють чи не бажають надати безкорисливу допомогу матері в повсякденних ситуаціях; не вміють співвідносити мотиви «хочу» і «потрібно»; у своїй поведінці керуються суто егоїстичними мотивами; не можуть дати мотивовану оцінку вчинкам стосовно матері.

За результатами діагностування було визначено, що дошкільникам, в основному, притаманний задовільний (42% дітей ЕГ і 40,6% дітей КГ) та низький (37,7% дітей ЕГ і 38% дітей КГ) рівні вихованості шанобливого ставлення до матері. Достатній рівень було виявлено у 20,3% дітей ЕГ і 21,4% дітей КГ.

Робота з педагогами дошкільних навчальних закладів передбачала визначення уявлень вихователів щодо шанобливого ставлення дитини до матері та необхідності його виховання в дітей старшого дошкільного віку; аналіз методів, що застосовуються в умовах дошкільного навчального закладу для вирішення означеної проблеми. Задля реалізації цього блоку було вивчено і проаналізовано педагогічну документацію, проведено анкетування вихователів, бесіди з вихователями та спостереження за їхньою педагогічною діяльністю. Проведена робота з педагогами засвідчила неналежне ставлення вихователів до проблеми виховання в дітей шанобливого ставлення до матері, недосконале вміння педагогів визначати виховний потенціал різних видів діяльності та ігнорування у використанні комплексу адекватних виховній меті методів і прийомів.

Робота з батьками передбачала виявлення їхніх уявлень щодо виховання у старших дошкільників шанобливого ставлення до матері, особливостей сімейного виховання і батьківсько-дитячих взаємин; аналіз стилю спілкування батьків з дітьми та його впливу на виховання в дошкільників шанобливого ставлення до матері. Для реалізації цього блоку передбачалося використання комплексу методик (анкетування батьків, проективне інтерв'ю з дітьми (за О. Захаровим, В. Рибаким), бесіди з батьками та спостереження). Узагальнення результатів виявило

часткову обізнаність батьків щодо сутності поняття «шанобливе ставлення дітей до матері» і методів його ефективного виховання, а також недостатню роботу дошкільних навчальних закладів із сім'ями з метою надання їм допомоги у процесі виховання в дітей шанобливого ставлення до матері.

Реалізації формувального етапу експерименту передувала пропедевтична робота з вихователями дошкільних навчальних закладів, реалізована через організацію консультаційного центру «Виховуємо шанобливу людину», мета якого полягала в усвідомленні педагогами сутності поняття «шанобливе ставлення до матері»; їх підготовці до роботи за експериментальною методикою з метою виховання шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників. Реалізація мети здійснювалася через різноманітні форми взаємодії експериментатора з педагогічним колективом: лекції, семінари-практикуми, тренінги, методичні консультації тощо.

Експериментальна модель реалізації педагогічних умов виховання у старших дошкільників шанобливого ставлення до матері обіймала три взаємопов'язаних етапи: інформаційно-збагачувальний, рефлексивно-діяльнісний та інтегративно-творчий.

Перший етап – *інформаційно-збагачувальний* – мав за мету дати дітям уявлення про шанобливе ставлення до матері, навчити їх адекватно оцінювати вчинки однолітків і давати мотивовану оцінку власним учинкам стосовно матері. Цей етап передбачав реалізацію педагогічної умови – інтеграція сімейного та суспільного виховання у процесі виховання шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників. Провідною формою роботи виступили інтегровані заняття з різних розділів програми (художня література, розвиток мовлення, малювання). Змістовий аспект передбачав використання таких форм і методів роботи, як: читання та аналіз літературних творів моральної спрямованості, дидактичні ігри і вправи, досліди, ситуації морального вибору, повчальні історії, оформлення стенда.

Метою другого етапу – *рефлексивно-діялісного* – було навчити дітей орієнтуватися в основних емоціях і почуттях матері, формувати вміння їх визначати та адекватно реагувати на них, здатності відчувати і розуміти емоційний стан матері та причини, що можуть його викликати; розвиток у дитини відчуття емоційно-почуттєвої єдності з матір'ю; ставлення до себе і матері як найвищої цінності; здатності до емоційного співпереживання матері; уміння усвідомлювати свої переживання та здатності керувати власними емоціями. На цьому етапі реалізовано педагогічну умову – створення сприятливого психологічного клімату в дошкільному навчальному закладі та родині. Провідною формою роботи виступили

інтегровані заняття з різних розділів програми (художня література, розвиток мовлення, малювання). Змістова лінія цього етапу полягала в застосуванні таких методів і прийомів, як: казкові подорожі, пальчикова гімнастика, психогімнастика, пантоміма, ігрові вправи, бесіди, проблемні ситуації, читання й обговорення літературного твору, інтерактивні та дидактичні ігри, придумування кінцівки казки.

Третій етап – *інтегративно-творчий* – передбачав систематизацію уявлень дітей про моральні норми поведінки, вироблення стереотипів і відпрацювання навичок шанобливої поведінки дошкільників стосовно матері. На цьому етапі реалізовано педагогічну умову – суб'єкт-суб'єктна зорієнтованість відносин у системі «дорослий-дитина». Змістова лінія полягала в застосуванні таких методів і прийомів: казкові подорожі, ігрові завдання, творчі розповіді, логічні ігри, вправи-драматизації, розігрування й аналіз конфліктних ситуацій, моделювання ситуацій, творчі ігри, ситуації морального вибору, вправи-драматизації, кросворди, метод словесної творчості на матеріалі художніх творів, свята та розваги.

Було проведено роботу з батьками, що мала за мету усунути прогалини у вихованні шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників в умовах сім'ї. Педагогічна робота в цьому напрямі реалізована через застосування індивідуальних і колективних форм організації педагогічного процесу. З-поміж методів і прийомів педагогізації батьків пріоритетну роль відводилась інтерактивним (презентація родин, тренінги, «зустрічі на педагогічних посиденьках» тощо), спрямованим на стимуляцію пізнавальної діяльності батьків і залученню їх до активного процесу самостійного засвоєння та застосування знань. Вони спонукали батьків бути демократичними й обирати гуманістичний стиль спілкування з дітьми та іншими членами родини, приймати обдумані рішення, формували критичне мислення, виключали авторитарність і примусовість. Разом з тим, використано традиційні види і форми роботи з батьками вихованців, зокрема: колективні батьківські збори, конференції, лекції, бесіди, консультації тощо.

Прикінцевий зріз і здійснений порівняльний аналіз рівнів вихованості шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників підтвердив, що проведена цілеспрямована педагогічна робота в експериментальній групі призвела до позитивних змін. Результати визначення рівнів вихованості шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників до і після формувального експерименту подано в таблиці.

Таблиця

**Динаміка вихованості шанобливого ставлення до матері
у старших дошкільників до і після формувального експерименту**

Рівні	До формувального експерименту				Після формувального експерименту				Різниця	
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	КГ
	п	%	п	%	п	%	п	%	%	%
Достатній	13	20,3	29	21,4	27	41,3	31	22,9	+21	+1,5
Задовільний	29	42	54	40,6	34	49,6	56	42,2	+7,6	+1,6
Низький	25	37,7	51	38	6	9,1	47	34,9	-25,6	-3,1

Як видно з таблиці, кількісні показники достатнього рівня вихованості шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників експериментальної групи після формувальної роботи значно перевищили показники дітей контрольної групи і відповідні показники, здобуті під час констатувального етапу експерименту. Достатнього рівня вихованості шанобливого ставлення до матері досягли 41,3% старших дошкільників експериментальної групи (на констатувальному етапі – 20,3%; рівень зріс на 21%), задовільний рівень вихованості шанобливого ставлення до матері виявили 49,6% дітей (на констатувальному етапі – 42%; рівень зріс на 7,6%), на низькому рівні вихованості шанобливого ставлення до матері залишилося 9,1% дітей (було – 37,7%; рівень зменшився на 25,6%). У контрольній групі достатнього рівня вихованості шанобливого ставлення до матері досягли 22,9% дітей (на констатувальному етапі – 21,4%; рівень зріс на 1,5%), задовільний рівень вихованості шанобливого ставлення до матері виявлений у 42,2% дітей (було – 40,6%; рівень зріс на 1,6%), низький – у 34,9% дітей (було 38%; рівень зменшився на 3,1%).

Отже, результати дослідження засвідчили ефективність моделі і методики реалізації педагогічних умов виховання у старших дошкільників шанобливого ставлення до матері.

У **висновках** подано результати дослідження, основні з них такі:

Дослідження присвячено проблемі виховання шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників, у якому обґрунтовано й апробовано педагогічні умови, експериментальну модель і методику їх реалізації.

1. Шанобливе ставлення до матері – це складник моральної вихованості, що виявляється в позитивному сприйнятті дитиною емоційного, фізичного, психологічного образу матері, її статусу в родині і родинних відносинах. Воно засноване на моральних знаннях і досвіді дитини та відображається в моральних учинках стосовно матері, безумовній повазі, турботі, гуманності, доброзичливості, довірі і допомозі. Структуру цього ставлення утворюють світоглядно-пізнавальний, емоційно-вольовий і дієвий складники. Вихованість у дитини шанобливого ставлення до матері є результатом морального

виховання, що виявляється у відчутті і прояві дитиною поваги, пошани до матері, піклуванні, ніжності та турботі про неї. У контексті виховання в дитини шанобливого ставлення до матері поняття «ставлення» є видовим щодо понять «взаємовідносини» і «відносини».

2. Вихованість шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників виявляється через інформаційно-змістовий, емоційно-ціннісний і поведінковий компоненти. Підставою для оцінки рівнів цієї вихованості є когнітивний, емоційно-почуттєвий і діяльнісний критерії. Відповідно до цих критеріїв і показників (наявність у дітей уявлень про шанобливе ставлення до матері, спроможність розуміти правильність вчинків однолітків та власних стосовно матері, відповідність уявлень дітей про шанобливе ставлення до матері типовим проявами їхньої поведінки в реальних умовах життєдіяльності, орієнтування в основних емоціях і почуттях матері, уміння їх визначати та адекватно реагувати на них, здатність відчувати і розуміти емоційний стан матері та причини, що його викликали; відчуття дитиною емоційно-почуттєвої єдності з матір'ю, ставлення до себе та матері як найвищої цінності; здатність до емоційного співпереживання матері, уміння усвідомлювати власні переживання і здатність керувати власними емоціями; уміння дитини надати безкорисливу допомогу матері в повсякденних ситуаціях; співвіднесення мотивів «хочу» і «потрібно»; уміння самостійно знаходити правильний вихід із ситуації, що передбачає моральний вчинок стосовно матері; здатність давати мотивовану оцінку вчинкам стосовно матері) вихованість у старших дошкільників шанобливого ставлення до матері проявляється на достатньому, задовільному у низькому рівнях.

3. Педагогічними умовами, що забезпечують виховання у старших дошкільників шанобливого ставлення до матері є інтеграція сімейного та суспільного виховання у процесі виховання шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників; створення сприятливого психологічного клімату в дошкільному навчальному закладі та родині; суб'єкт-суб'єктна зорієнтованість відносин у системі «дорослий-дитина». В організації виховного процесу їх реалізація відбувається за моделлю, що складається з інформаційно-збагачувального, рефлексивно-діяльнісного, інтегративно-творчого етапів і методики, що передбачає реалізацію педагогічних умов виховання шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників.

4. За результатами експериментального дослідження доведено, що визначені педагогічні умови забезпечують виховання у старших дошкільників шанобливого ставлення до матері. Кількість дітей, які досягли достатнього рівня вихованості цього ставлення збільшилася в експериментальній групі на 21%, задовільного рівня – на 7,6%. На 25,6%

зменшився відсоток дітей, віднесених до низького рівня. Натомість у контрольних групах не відбулося відчутних якісних і кількісних змін у рівнях вихованості в дітей шанобливого ставлення до матері: достатній рівень підвищився на 1,5%, задовільний рівень – на 1,6%; низький рівень знизився на 3,1%.

Дисертаційне дослідження не є повним і завершеним розв'язанням порушеної проблеми. Зважаючи на вікові та індивідуальні особливості розвитку дошкільників, перспективною є розробка методики виховання шанобливого ставлення до матері в дітей інших вікових груп, в умовах повної і неповної сім'ї, з урахуванням виховних впливів мас-медіа та ін.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях автора:

1. Бутенко О. Г. Формування культури материнства як психолого-педагогічна проблема / О. Г. Бутенко // Зб. наук. праць Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка. – Випуск 1. – Серія : Педагогічні науки. – Кременець, 2007. – С. 222–227.

2. Бутенко О. Г. Ідеал матері у контексті досвіду народної педагогіки та психолого-педагогічної науки / О. Г. Бутенко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – Умань : РВЦ «Софія», 2007. – Випуск 20. – С. 83–86.

3. Бутенко О. Г. Ідеї сімейного виховання в творчій спадщині просвітителів XVIII ст. / О. Г. Бутенко // Рідна школа. – 2008. – № 1–2 (937–938). – С. 74–75.

4. Бутенко О. Г. Ідеї гендерного виховання у педагогіці В. Сухомлинського / О. Г. Бутенко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : наук.-теорет. зб. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – Вип. 14. – С. 36–39.

5. Бутенко О. Г. Сім'я – провідна виховна інституція: історичний аспект / О. Г. Бутенко // Рідна школа. – 2009. – № 1 (950). – С. 73–75.

6. Бутенко О. Г. Повага до батьків як виховна проблема в історії педагогічної думки / О. Г. Бутенко // Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. – Випуск 157. – Серія : Педагогічні науки. – Черкаси, 2009. – С. 32–35.

7. Бутенко О. Г. Родина та її роль у вихованні шанобливого ставлення до матері / О. Г. Бутенко // Зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – Умань : ПП Жовтий, 2009. – Ч. 2. – С. 48–54.

8. Бутенко О. Г. Виховання у старших дошкільників шанобливого ставлення до матері: понятійно-категоріальний апарат / О. Г. Бутенко // Імідж сучасного педагога. – № 6–7 (105–106). – 2010. – С. 121–124.

9. Бутенко О. Г. В. Сухомлинський і О. Захаренко: взаємодія сім'ї та школи у вихованні шанобливого ставлення до матері / О. Г. Бутенко // Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія : Педагогічні науки. Спецвипуск. Частина II. – Черкаси, 2010. – С. 98–102.

10. Бутенко О. Г. Інтеграція сімейного та суспільного виховання шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників / О. Г. Бутенко // Зб. наук. праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2010. – № 3. – С. 96–100.

11. Бутенко О. Г. Народна педагогіка та сучасна психолого-педагогічна наука про ідеал матері / О. Г. Бутенко // Зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. [«Роль едукативного середовища у підготовці вчителя сільської школи»], (Умань, жовтень 2007 р.) – Умань : РВЦ «Софія», 2007. – С. 37–38.

12. Бутенко О. Г. Вплив сім'ї на формування шанобливого ставлення дошкільників до батьків / О. Г. Бутенко // Зб. мат. XVI міжнар. наук. конф. молодих науковців [«Наука і вища освіта»], (Запоріжжя, квітень 2008 р.). – Запоріжжя, 2008. – С. 167.

13. Бутенко О. Г. До проблеми гендерного виховання дошкільників / О. Г. Бутенко // Зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. [«Проблеми дошкільної та початкової освіти у контексті сучасного виміру»], (Умань, квітень 2008 р.). – Умань, 2008. – С. 15–17.

14. Бутенко О. Г. Виховний потенціал сім'ї: історичний аспект / О. Г. Бутенко // Зб. мат. Міжвуз. наук.-практ. конф. студентів та молодих науковців [«Проблеми гуманізації та демократизації дошкільної освіти»], (Умань, квітень 2009 р.). – Умань, 2009. – С. 15–17.

15. Бутенко О. Г. Дефінітивна характеристика термінів щодо процесу виховання у старших дошкільників шанобливого ставлення до матері / О. Г. Бутенко // Зб. наук. праць за мат. всеукр. наук.-практ. конф. [«Сучасні тенденції розвитку теорії і практики дошкільної освіти»], (Полтава, травень 2010 р.) – Полтава, 2010. – С. 21–23.

16. Бутенко О. Г. К. Д. Ушинський про роль сім'ї у вихованні шанобливого ставлення до матері / О. Г. Бутенко // Зб. мат. Всеукр. наук.-практ. конф. студентів та молодих вчених [«Особливості життєдіяльності дитини у сучасному дошкільному закладі»], (Умань, травень 2010 р.). – Умань : ПП. Жовтий, 2010. – С. 14–15.

17. Бутенко О. Г. Стан проблеми виховання шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників у практиці роботи сучасних дошкільних навчальних закладів та сім'ї / О. Г. Бутенко // Зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. [«Спільна робота школи сім'ї, громадськості з формування особистості, громадянина України»], (Черкаси, 18-19 травня 2010 р.). – Черкаси : Вид. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2010. – С. 13–15.

18. Бутенко О. Г. Взаємодія дошкільного навчального закладу та сім'ї як чинник виховання в дітей шанобливого ставлення до матері / О. Г. Бутенко // Зб. мат. Всеукр. наук.-практ. конф. [«Теорія та практика оновлення сучасної дошкільної освіти»], (Бердянськ, 16–17 вересня 2010 р.) / Бердянський державний педагогічний університет; укладач І. Г. Улюкаєва. – Донецьк : Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2010. – С. 121–123.

19. Бутенко О. Учіль дитину шанувати маму: виховання шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників : [навч.-метод. посіб.] / О. Бутенко. – Умань : ВПЦ «Візаві» (Видавець «Сочінський»), 2010. – 100 с.

АНОТАЦІЯ

Бутенко О. Г. Виховання шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.08 – дошкільна педагогіка. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». – Одеса, 2011.

Дисертація присвячена проблемі виховання шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників. У дослідженні визначено зміст і структуру понять «шанобливе ставлення дитини до матері» та «вихованість у дитини шанобливого ставлення до матері»; уточнено співвідношення понять «відносини», «взаємовідносини», «ставлення»; схарактеризовано компоненти (інформаційно-змістовий, емоційно-ціннісний, поведінковий), критерії (когнітивний, емоційно-почуттєвий, діяльнісний), показники та рівні вихованості шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників; обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови виховання шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників (інтеграція сімейного та суспільного виховання в процесі виховання шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників; створення сприятливого психологічного клімату в дошкільному навчальному закладі та родині; суб'єкт-суб'єктна зорієнтованість відносин у системі «дорослий-дитина»); розроблено й

апробовано експериментальну модель і методику реалізації педагогічних умов виховання шанобливого ставлення до матері у старших дошкільників.

Ключові слова: шанобливе ставлення дитини до матері, старші дошкільники, вихованість у дитини шанобливого ставлення до матері, педагогічні умови.

АННОТАЦІЯ

Бутенко О. Г. Воспитание уважительного отношения к матери у старших дошкольников. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.08 – дошкольная педагогика. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского». – Одесса, 2011.

Диссертация посвящена проблеме воспитания уважительного отношения к матери у старших дошкольников. Отношение личности выступает системным образованием, основы которого закладываются на ранних этапах онтогенеза. По своей структуре любое отношение складывается из трех составляющих: мировоззренческо-познавательной, эмоционально-волевой и действенной. Основу уважительного отношения к матери составляет позитивное восприятие ребенком эмоционального, физического, психологического образа матери, ее статуса в семье и семейных отношениях. Это отношение основано на нравственных знаниях и опыте ребенка и отражается в его нравственных поступках по отношению к матери, безусловном уважении, заботе, гуманности, доброжелательности, доверия и помощи. Результатом воспитания у детей уважительного отношения к матери является их воспитанность уважительного отношения к матери, под которой понимается ощущение и проявление ребенком уважения, почтения к матери, нежности, ласке и заботе о ней.

Успешная реализация процесса воспитания у старших дошкольников уважительного отношения к матери требует реализации в воспитательном процессе дошкольного учебного учреждения таких педагогических условий: интеграция семейного и общественного воспитания в процессе воспитания уважительного отношения к матери у старших дошкольников; создание благоприятного психологического климата в семье и дошкольном учреждении; субъект-субъектная ориентированность отношений в системе «взрослый-ребенок».

Структура воспитанности у старших дошкольников уважительного отношения к матери включает информационно-смысловой, эмоционально-ценностный и поведенческий компоненты. Его

воспитанность диагностировалась по критериям (когнитивный, эмоционально-чувственный, деятельностный) и соответствующим им показателям, позволившим охарактеризовать уровни воспитанности уважительного отношения к матери у детей старшего дошкольного возраста (достаточный, удовлетворительный, низкий).

Разработанная и апробированная экспериментальная модель и методика реализации педагогических условий воспитания у старших дошкольников уважительного отношения к матери, включавшие три этапа (информационно-обогащительный, рефлексивно-деятельностный, интегративно-творческий), подтвердили ожидаемый результат – повышение эффективности воспитательного воздействия на процесс воспитания у старших дошкольников исследуемого качества.

Ключевые слова: уважительное отношение ребенка к матери, старшие дошкольники, воспитанность у ребенка уважительного отношения к матери, педагогические условия.

ANNOTATION

Butenko O.G. Developing Respectful Attitude to Mother| in Senior Preschool-age Children. – Manuscript.

The thesis aimed at gaining the degree of Candidate of Pedagogical Sciences in speciality 13.00.08 – Preschool Education. – State establishment “South-Ukrainian National Pedagogical University named after K.D.Ushinskiy”. – Odessa, 2011.

The thesis deals with the issue of developing respectful attitude to mother| in senior preschool-age children. The contents and the structure of the phenomena “child’s respectful attitude to mother|” and “development of child’s respectful attitude to mother” have been revealed. The essence of the terms “relations”, “intercommunication”, “attitude” have been specified.

The componets (informative-contenting, the one of emotions and value, behavioural), criteria (the cognitive one, the one of feelings and emotions, the one of actions), evaluative indicators and levels of developing respectful attitude to mother| in senior preschool-age children have been defined. The pedagogical conditions of developing respectful attitude to mother| in senior preschool-age children (family and social education integration into the process of developing respectful attitude to mother| in senior preschool-age children; creation of favourable psychological climate in the pre-school establishment and in the family; subject-to-subject relations orientation in the system “a grown-up and a child”) have been theoretically grounded and practically elaborated.

The effectiveness of the suggested methodology and the model of pedagogical conditions of developing respectful attitude to mother| in senior

preschool-age children realization has been verified and confirmed in the course of experimental teaching.

Key words: respectful attitude to mother|, senior preschool-age children, development of respectful attitude to mother|, pedagogical conditions.

Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

Бутенко Ольга Григорівна

УДК 372:37.018

**ВИХОВАННЯ
ШАНОБЛИВОГО СТАВЛЕННЯ ДО МАТЕРІ
У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ**

13.00.08 – дошкільна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
КОЧУБЕЙ ТЕТЯНА ДМИТРІВНА,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини,
проректор з організаційно-педагогічної роботи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
РОГАЛЬСЬКА ІННА ПЕТРІВНА,
Черкаський національний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
завідувач кафедри соціальної педагогіки,
дошкільної та початкової освіти;

кандидат педагогічних наук, професор
ПОНІМАНСЬКА ТАМАРА ІЛЛІВНА,
Рівненський державний гуманітарний університет,
проректор з наукової роботи,
завідувач кафедри педагогіки і психології
(дошкільної).

Захист відбудеться «22» жовтня 2011 р. о 12⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.053.04 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Ніщинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопорто-франківська, 26.

Автореферат розісланий «16» вересня 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. А. Княжева